

BARBARA KAZIMIERCZAK

O kulturze Hiszpanii. Recenzja książki *Między złotym a srebrnym wiekiem kultury hiszpańskiej*

About the culture of Spain. The review of the book *Between the Gold and the Silver Age of spanish culture*

Pewien podróżnik z Wenecji, który przemierzał Hiszpanię na początku XVI wieku, opowiadał z niesmakiem, że „żadna część Hiszpanii nie może być nawet porównywana do najmarniejszego zakątka Włoch”, a inny, współczesny Włochowi francuski globtroter wtórował mu, uzalając się na rażące go „obcesowość, ubóstwo oraz barbarzyństwo” ludów zza Pirenejów.¹ Gdy około 130 lat później Antoine de Brunel² spisywał swój *Voyage d'Espagne*, podzielił się z czytelnikami taką oto uwagą: „Naród [hiszpański – B.K.] wprawdzie nie opływa w żywność, ale nigdy nie brakło mu wielkich ludzi, biegłych zarówno w sztuce pisania, jak w rzemiośle wojennym i politycznym, ludzi, co uczynili Hiszpanię w oczach jej sąsiadów równie godną podziwu, jak groźną.”³

Hiszpania z czasów Brunela była mocarstwem – państwem wielkim, silnym i wpływowym. U zenitu swojej hegemonii na arenie polityki światowej doczekała się tzw. złotego wieku w swojej kulturze. Przez długi czas nad „kastyljskimi Indiami” nie zachodziło słońce. Zmierch pomyślnej gwiazdy przy-

¹ Por. J. N. Hillgarth, *The Mirror of Spain, 1500–1700. The Formation of a Myth (History, Languages, and Cultures of the Spanish and Portuguese Worlds)*, University of Michigan Press, Michigan 2000, s. 52.

² Antoine de Brunel napisał *Voyage d'Espagne* na podstawie swojej podróży przez ten kraj. Eskapada Brunela zalicza się do awangardy płodnych poznawczo przepraw przez Półwysep Iberyjski. Jego dzieło, jak i relacje innych z grupy współczesnych mu podróżników, stanowiły kanon wiedzy nowożytnego świata o ówczesnej Hiszpanii i Portugalii, a obecnie też chętnie się do nich wraca, mając je za lustro mentalności ludzi tamtych czasów. Por. James Maxwell Anderson, *Daily Life During the Spanish Inquisition*, Greenwood Press, Westport, Connecticut 2002, s. 276.

³ Cyt. za: Marcelin Defourneaux, *Życie codzienne w Hiszpanii w wieku złotym*, przeł. E. Bąkowska, Warszawa, PIW 1969, s. 21.

szedł jednak pod koniec XVII wieku, ale pamięć o wybitnych dziełach „ery złota” nie zanikła.

Warto wspomnieć o tym, że samo pojęcie złotego wieku jest ośrodkiem sporu. Twierdzi się, że określenie „wiek złoty” to zbyttnia generalizacja i zamiast tego należałoby mówić w liczbie mnogiej o „wiekach”, bo wieki XVI i XVII różniły się od siebie – wszak Renesans i Barok nie powinny być utożsamiane ze sobą, więc trzeba zaznaczać ich odrębność przy jednoczesnym przyznaniu im równej świetności.⁴ Natomiast Américo Castro uważał, że ów złoty wiek w Hiszpanii to „ani Renesans, ani Barok, tylko wiek konfliktu”⁵ i, mając na uwadze niepokoje społeczne wynikłe z dominacji chrześcijaństwa w XVII stuleciu, postulował odrzucenie mitu świetności Hiszpanii tamtych czasów.⁶

Choć lata następujące po prawie dwóch wiekach splendoru świadczyły o osłabnięciu kreatywności hiszpańskich twórców i myślicieli, to od mniej więcej 1898 roku temperatura życia intelektualnego znów zaczęła szybko wzrastać i hiszpańska refleksja ożywiła się na nowo, tym razem zyskała miano srebrnego wieku. Okres ten trwał do roku 1936. W tym miejscu trzeba przyznać, że zwykle bywa tak, iż daty graniczne procesów społecznych i politycznych o wysokiej randze są dyskutowane, w efekcie czego nie ma zgody co do jednej wersji ram czasowych. Tak też się dzieje w tym przypadku. Rozmaici autorzy za początek okresu „srebrnej kultury” proponują przyjmować lata 1868, 1875 bądź rok 1898.⁷

W książce *Między złotym a srebrnym wiekiem kultury hiszpańskiej* zredagowanej przez Mieczysława Jagłowskiego, Dorotę Sepczyńską i Anitę Frankowiak, przyjmuje się, że „epoka srebra” rozpoczęła się w 1898 roku. Redaktorzy argumentują to następująco: „12 grudnia 1898 r., w dniu, w którym Hiszpania podpisała kończący wojnę traktat o zrzeczeniu się kolonii, zaczęła się dla Hiszpanów nowa epoka. [...] Klęska wywołała wstrząs i kryzys świadomości Hiszpanów.” (s. 32–33)

Recenzowana publikacja poświęcona dwóm wspomnianym epokom artystycznego i filozoficznego dorobku Hiszpanów powstała jako pokłosie konferen-

⁴ Por. B. Baczyńska, *Wstęp*, [w:] P. Calderón de la Barca, *Życie snem, Książę niezłomny*, przeł. E. Boyé, J. Słowacki, oprac. B. Baczyńska Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 2003, s. VI.

⁵ Cyt. za: F. Abad Nebot, *Sobre el concepto literario de „Siglo de Oro”. Su origen i su crisis*, Anuario de Estudios Filológicos, nr 9, 1986, s. 18.

⁶ Por. tamże.

⁷ Por. F. Abad Nebot, *La „Edad de la Plata” (1868 – 1936) y las generaciones de la Edad de la Plata. Cultura y filología*, Epos, XXIII, 2007, s. 245–246.

Warto wspomnieć, że m. in. Nelson Orringer uważa, że rola klęski z 1898 roku miała inny charakter niż odrestaurowanie monarchii w 1875 r., bo „ten fakt [powołanie Alfonsa XII na króla Hiszpanii 29 grudnia 1874 roku – B. K.] dotyczył wszystkich bez wyjątku Hiszpanów.” N. R. Orringer, *Problemática de la conceptualización del 98 en Norteamérica y una inédita solicitud filosófica*, [w:] *Filosofía hispánica contemporánea. El 98. Actas del XI seminario de historia de la filosofía Española e Iberoamericana*, red. R. Albares Albares, A. Herieda Soriano, R. Piñero Moral, Universidad de Salamanca, Fundación Gustavo Bueno, Salamanca 2001, s. 336.

cji, która odbyła się w Olsztynie w dniach 25–27 września 2007 i nosiła taki sam tytuł, jakim opatrzono recenzowaną pozycję. Była to druga z serii międzynarodowych konferencji poświęconych filozofii oraz, ogólniej, kulturze hiszpańskiej i iberoamerykańskiej (pierwsza miała miejsce w 2006 roku).

Naukowcy, którzy na wspomnianą konferencję przybyli nie tylko z Polski, ale również z Hiszpanii i USA, podjęli wyzwanie wynikające z potrzeby oglądu hiszpańskiej, jak powiedziałby Cyceron, „kultury ducha” od XVI do XX wieku. Recenzowany tom składa się z dwudziestu siedmiu tekstów, z czego dziewięć ostatnich to recenzje mające charakter przeglądu najnowszego piśmiennictwa dotyczącego kultury hiszpańskiej z mocnym akcentem na filozofię. Książka podzielona została na trzy części odpowiadające chronologii epok. Przyjrzyjmy się bliżej poszczególnym publikacjom.

Autorzy dwóch pierwszych w kolejności tekstów podejmują problematykę mitu złotego wieku. Beata Baczyńska w artykule pt. *La Edad de Oro y la Edad de Hierro en La Vida es Sueño de Pedro Calderon de la Barca* w celu przedyskutowania motywu „złota” posługuje się dziełem samego mistrza, którego nazwisko stanowi jeden z filarów idei złotego wieku. Gwoli wyjaśnienia: „sen” u Calderona nie ma nic wspólnego z freudowskim rozumieniem snu jako przejawu ukrytej prawdy ani też ze współcześnie popularnym „świadomym śnieniem” (*lucid dreaming*). Może to, co uznaje się za rzeczywistość, zostało już jednoznacznie ustalone, a wobec tego jak rozpoznać, co jest tylko cieniem w platońskiej jaskini, a co istnieje niezależnie od imaginacji? Calderon miał świadomość tego, że jeżeli ówczesna sytuacja polityczna Hiszpanii osiągnęła apogeum świetności, to jest ona w punkcie krytycznym i nadejdą dotkliwe zmiany. B. Baczyńska w swoim artykule prezentuje wątpliwości na bieżąco wyrażane w XVII-wiecznym dramacie hiszpańskim – czy aby wielkość Hiszpanii złotego wieku nie była snem, który miał się wówczas ku końcowi.

Idea Złotego Wieku jest „polem głównych intelektualnych polemik XX wieku” – twierdzi Mieczysław Jagłowski w tekście pt. *Obecność utopii Złotego Wieku w kulturze hiszpańskiej* (s. 74). Autor stawia tezę, że zachodnie życie intelektualne nadal, tu i teraz, krąży wokół idei utopii złotego wieku, a to nieustające pragnienie czy tęsknota za czasami wieloaspektowej doskonałości ma tradycje gnostryckie. Teza ta wyrosła z refleksji o hiszpańskim złotym wieku, ale stanowi także ogólne spostrzeżenie dotyczące kondycji ludzkiej. Tak wyrażona diagnoza antropologiczna znajduje potwierdzenie w zjawiskach społecznych (w tym religijnych), ruchach intelektualnych i dziełach poszczególnych autorów, co M. Jagłowski ilustruje szeregiem przykładów.

W książce tej znalazły się dwa artykuły poświęcone zagadnieniom teologii, przy czym między sobą różnią się one diametralnie. Dorota Sepczyńska w swoim artykule pt. *Teologia polityczna Francisco Suáreza* dokonuje wnikliwej analizy kontekstu działalności Suáreza, co pozwala jej zauważyć związek z tzw. „szko-

łą z Salamanki”, a co za tym idzie z wcześniej uprawianą scholastyką. Autorka zwraca uwagę na wpływy teologii Suáreza, między innymi na koncepcje umowy społecznej, prawo międzynarodowe, czy wreszcie nam współczesną doktrynę Kościoła rzymskokatolickiego. Nasycony merytorycznie tekst autorki daje obraz zakorzenionych w tradycji poglądów Suáreza oraz zwraca uwagę na siłę oddziaływań poglądów hiszpańskiego teologa.

Drugi tekst dotyczący teologii to esej Ryszarda Gaja pod tytułem *Hiszpańscy prekursorzy teologii wyzwolenia w perspektywie globalizacji. Polskie interpretacje*. Autor prezentuje w nim idee hiszpańskich myślicieli z okresu złotego wieku, którzy walczyli o wolność i prawa Indian, przez co stali się inicjatorami wyzwoleniczej refleksji teologicznej. R. Gaj ukazuje początki teologii wyzwolenia, pierwsze wystąpienia ludzi wrażliwych na krzywdę, jakiej doznawali Indianie i wspomina o aktach sprzeciwu wobec okrucieństw konkwistadorów. Autor od początku wchodzi w żywą dyskusję ze współczesnymi poglądami i czynami ludzi Kościoła rzymskokatolickiego. Dynamiczna narracja R. Gaja zaprasza do udziału w debacie związanej na stronach jego artykułu.

Złoty wiek w kulturze hiszpańskiej to wielkie nazwiska, a wśród tych nazwisk bez wątplenia najbardziej rozpoznawalne brzmi: Miguel de Cervantes Saavedra. Któż nie słyszał o wykreowanym przez Cervantesa Don Kichocie, jego giermku i ich walce z wiatrakami? W recenzowanej książce znajduje się tekst, w którym Iwona Krupecka podejmuje analizę postaci Doroty w *Przemysłnym szlachcicu Don Kichocie z Manczy*. Autorka przeprowadza analizę konstrukcji bohaterki – jej miejsca w świecie przedstawionym i roli nadanej jej przez Cervantesa. Okazuje się, że Cervantensowska Dorota może być odczytana jako postać świadoma obecności konwenansów i funkcjonowania *gender*, która „jako narratorka własnych opowieści” ustawicznie „podejmuje wysiłek stworzenia samej siebie od nowa” (s. 121).

Twórczość Cervantesa zainspirowała również Daniela Kolibowskiego do zadania pytania: „Co Lukács widzi w Don Kichocie, a co może jeszcze zobaczyć?” Tytuł tekstu i sam tekst nawiązują do książki György Lukácsa *Teoria powieści. Esej historyczno-filozoficzny o wielkich formach epiki*, w której to węgierski filozof doszedł do wniosku, że powieść Cervantesa jest znakomitym przykładem sytuacji nowożytnej prozy – „gdzie spotykają się oko w oko indywiduum owładnięte ideą i pusta rzeczywistość” (s. 138). Tym indywiduum jest Don Kichot, zaś pustka rzeczywistości ma wynikać z oddalenia się i obojętności Boga wobec nowożytnego człowieka skazanego tym samym na swoistą bezdomność. Co zatem Lukács może jeszcze ujrzeć? Zdaniem D. Kolibowskiego to, że kryzys zasygnalizowany w *Teorii powieści* ma znacznie większe oddziaływanie. Za jego sprawą Don Kichot przestaje być rycerzem, Sancho Pansa giermkiem, wędrownica zaczyna być włóczęgą i tylko komizm postaci śmiałego szlachcica ratuje sytuację.

Złoty wiek zrodził twórców nie tylko wybitnych, ale i dumnych. Lope de Vega czy Francisco Quevedo zdecydowanie odmawiali czerpania inspiracji i założeń stylistycznych z jakichkolwiek zagranicznych mód literackich.⁸ Na szczęście ta zasada nie jest zwrotna. Oto w recenzowanym tomie, w eseju Małgorzaty Łukasik pt. *Wizje, które przekraczają rejestry wyobraźni. Quevedo śniący*, wspomniany Quevedo przedstawiony jako „Quevedo śniący” został wciągnięty w zabawę formą. On sam, który „zongluje paradoksami”, „stylizuje, a poprzez stylizację dystansuje się” (s. 187), stał się przedmiotem narracji osadzonej w iście Quevedowskiej konwencji. Tekst M. Łukasik jest improwizacją na temat literatury w ogóle. Esej ten, jakby nie robiąc sobie nic z tego, że na stałe naniesiono go na papier, za każdym razem na nowo przemawia do czytelnika, odsłaniając swoje niezliczone znaczenia.

Złoty wiek kultury hiszpańskiej to nie tylko literatura czy filozofia, to także architektura, o czym przekonuje Ewa Kubiak w tekście *Juli (Peru) – „miasto jezuitów”*. *Charakterystyczne cechy architektury misyjnej w okresie kolonialnym*. Zgodnie z tym, co sugeruje tytuł, dzięki tej publikacji mamy okazję zapoznać się z tematyką architektury przedstawioną na przykładzie miejscowości Juli położonej nad jeziorem Titicaca. W 1577 roku przybyli tam jezuici. Osiedli oni na ziemiach, które w swej żywej pamięci miały jeszcze pierwotnych mieszkańców – Inków. E. Kubiak zapoznaje czytelnika ze szczegółami urbanistyki Juli, opisując budownictwo sakralne, od murów którego, może nawet do dziś, odbijają się echem wydarzenia z epoki konkwisty.

Na wątku architektonicznym kończy się prezentacja dorobku złotego wieku i w recenzowanej książce, już w części II zatytułowanej *Między Złotem a Srebrnym*, zamieszczone zostały dwa teksty dotyczące okresu przejściowego. W pierwszym z nich, noszącym tytuł *Ilustración en España. Un contraste entre el Siglo de las Luces español y la Ilustración centroeuropea*, José María García Gómez-Heras przeprowadza badania porównawcze Oświecenia. Autor w ciekawy sposób syntetyzuje myśl Wieku Rozumu rozwijaną w Europie, by następnie przejść do szczegółowej analizy Oświecenia w Hiszpanii. Życie intelektualne w Hiszpanii w XVIII wieku odstawało od europejskich trendów racjonalistycznych, wolnościowych i antyalbo alterreligijnych. Myśliciele hiszpańskich tego okresu absorbowwały wewnętrzne, postimperialne kwestie polityczne. Przepływ idei był utrudniony ze względów światopoglądowych – Kościół sprawował wówczas znakomitą część władzy nad hiszpańską duchowością. Mimo tego można mówić o zjawisku Oświecenia w Hiszpanii, które co prawda było „mniej rewolucyjne, niż francuskie i mniej racjonalistyczne niż niemieckie” (s. 239). Autor tekstu przedstawia *ilustrados*, hiszpańskich oświeceniowców, i rozpościera intelektualną panoramę Hiszpanii XVIII wieku.

⁸ Por. M. Parker, *The Golden Age of Spanish Drama*, [w:] *Spanish Dramatists of the Golden Age. A Bio – Bibliographical Sourcebook*, red. M. Parker, Greenwood Press, Westport, Connecticut 1998, s. 5.

Tekst Alicji Bączyk-Tomaszewskiej pt. *Benito Jerónimo Feijóo. Personalidad y estilo* prezentuje przykład jednego ze wspomnianych *ilustrados*. Zgodnie z zasadą, że chcąc zrozumieć dzieło, trzeba poznać człowieka, autorka najpierw przedstawia życie Feijóo z naciskiem na jego biografię intelektualną, by dalej przypomnieć dorobek benedyktyna. Wypowiadał się on na tematy polityczne i społeczne, wykazując przy tym oświeceniowy racjonalizm. Twórczą uwagę Feijóo przyciągały takie sprawy jak ojczyzna, hiszpańskość oraz nacisk na wychowanie młodzieży w patriotycznym duchu. Jego pisma wywoływały ferment dawniej i wywołują go do dziś, o czym świadczy tekst A. Bączyk-Tomaszewskiej, w którym autorka przybliżyła dyskusję pomiędzy krytykami o wartości dzieła Feijóo.

W Hiszpanii, tak jak w u Hezjoda w *Teogonii*, po wieku złotym przyszedł i srebrny. Nelson R. Orringer w artykule *La Edad de la Plata en su perspectiva histórica* powiada: „Pragnienie prawdy to jedna z najwznioślejszych cech wieku srebra” (s. 297). Szczególnie filozofowie i artyści upodobali sobie owo dążenie do prawdy, toteż malarstwo Pabla Picassa oraz filozofia m.in. Miguela de Unamuno i Ortegi y Gasset stanowią, zdaniem autora artykułu, kwintesencję srebrnego wieku w Hiszpanii. Orringer pokazuje, że „srebrny wiek, jak i wiek złoty, jest fenomenem kulturalnym, który przekroczył ograniczenia czasowe.” (s. 294)

W srebrnym wieku również teatr „zbudził się na nowo”. Urszula Asznyk w artykule zatytułowanym *El teatro del Siglo de Oro como punto de referencia. Notas sobre la renovación teatral en la España de la Edad de Plata* pokazuje, że teatr jest zarówno wskaźnikiem, jak i środkiem zmian rzeczywistości. Autorka przedstawia koncepcje odnowy teatru, pomysły na teatr w „dobie srebra” powstałe m. in. za sprawą Miguela de Unamuno, Enrique Diez-Canedo czy Azorína. Myśliciele tamtych czasów w restauracji teatru widzieli metodę na odbudowanie silnej tożsamości Hiszpanii. Tekst U. Asznyk jest prezentacją dialogu twórców działających w srebrnym wieku z dorobkiem przedstawicieli złotego wieku oraz ich projektu uczynienia z teatru sprawy narodowej w wymiarze znalezienia duchowej podpory.

Kolejny tekst zamieszczony w książce to artykuł Karoliny Kumor pt. *Entre el Siglo de Oro y la Edad de la Plata: el caso de La libertad en el tejado, de María Teresa León*. Literacka konstrukcja dramatu *La libertad en el tejado* stanowi przykład tendencji, która panowała w pisarstwie pierwszej połowy XX wieku, a polegała ona na szukaniu nowych tematów i form w klasycie złotego wieku. María Teresa León⁹ pisała nie o religii, nie o abstrakcyjnej egzystencji człowieka bez wła-

⁹ Wychodząc poza treść tekstu K. Kumor, trzeba przyznać, że mając na uwadze stan literatury przedmiotu nie tylko w Polsce, twórczość Marii Teresy León jest obiektem odkryć szerszego grona zainteresowanych dopiero od niedawna. María Teresa León była pisarką wrażliwą na nierówności społeczne, której uwagę przyciągała m.in. specyficzna sytuacja kobiet w społeczeństwie. León na podstawie swoich doświadczeń emigrantki oraz dzięki posiadanej wyobraźni socjologicznej świetnie wyczuwała, że zepchnięcie na margines społeczeństwa przybiera nie tylko formę emigracji, ale

ściwości, ale o sprawach tożsamości narodowej i osobistej w kontekście politycznym. Jeżeli jednak mowa o środkach wyrazu, León czerpała z form właściwych twórcom „doby złota”. Nie stroniła od alegorii, a postaci dramatu konstruowała respektując barokowe zasady.

Kolejnego argumentu na to, że srebrny wiek w dużej mierze żył pamięcią o złotym, dostarcza Stephanie L. Orringer w artykule zatytułowanym *Huellas de la poesía del Siglo de Oro en El contemplado de Pedro Salinas*. Wymieniony w tytule poeta, Pedro Salinas, należał do tzw. Pokolenia '27.¹⁰ Utwór *El contemplado*, opublikowany w 1946 roku, wykazuje cechy poezji rodem ze złotego wieku, zarówno pod względem formy, jak i treści. Zdaniem S. Orringer poeta przedstawiając we wspomnianym utworze rodzaj uduchowionej relacji z morzem, nawiązuje do elementów mistycyzmu¹¹ Jana od Krzyża oraz poezji Luisa de Góngory (s. 343). Alegoryczność utworu bez wątpienia nie jest przypadkowa. Salinas świadomie i programowo czerpał ze złotego wieku. Zdaniem S. Orringer, osiągnął on mistrzostwo w łączeniu atmosfery swoich czasów z przywoływanym przez siebie duchem złotej epoki.

Cztery wyżej wspomniane teksty zawierają charakterystykę srebrnego wieku pod kątem historii, teatru, dramatu i poezji. Natomiast kolejne artykuły w recenzowanym tomie odnoszą się do twórczości prozatorskiej i filozoficznej w srebrnym wieku. Cztery autorki skupiły się na dorobku Miguela de Unamuno – filozofa, pisarza, aktywisty, przewodnika duchowego nie tylko sobie współczesnych.

Filozofia doby srebrnego wieku powstawała na potrzeby duchowe ówczesnej Hiszpanii jako twór oryginalny, specyficzny i autonomiczny. Powstawała w dyskusji, w żywiole, z dbałością o naród i o konkretnego człowieka. Miguel de Unamuno wraz z Ortegą y Gassetem pełnili rolę wychowawców filozoficznych rzesz Hiszpanów. W recenzowanym tomie Agnieszka Skrobas prezentuje tekst: pt. *Nietzscheanizm w myśli Miguela de Unamuno i José Ortegi y Gasset w perspektywie krytyki kultury*. Autorka przedstawia i porównuje poglądy Nietzschego, Unamuno i Ortegi dotyczące kultury. A. Skrobas pokazuje, jak poważny wpływ wywarł nietzscheanizm na wspomnianych Hiszpanów.

W innym tekście Magdalena Uzarewicz konfrontuje prozę Unamuno z *gender*. W artykule pt. *Jak Miguel de Unamuno widzi kobietę? Kobięce osobowo-*

degradacja jednostki może mieć bardziej subtelne, acz dotkliwe formy. León miała na myśli dyskryminację kobiet, której otwarcie się sprzeciwiała. Sama przyznawała, że czuła się podwójną emigrantką – po pierwsze ze kraju i po drugie ze społeczeństwa, które ją jako kobietę wyrzucało poza nawias. Ten los dzieliły też np. Rosa Chacel i María Zambrano. Por. Debra J. Ochoa, *Memory and Exile in María Teresa León's "Las peregrinaciones de Teresa" (1950)*, „Letras hispanas. Revista de literatura y cultura”, nr 4, 2007, s. 159.

¹⁰ Por. F. Abad Nebot, *La „Edad de la Plata” (1868 – 1936)... dz. cyt.*, s. 247.

¹¹ W sprawie wątków religijno-mistycznych w „El contemplado” u Salinas wypowiedział się również: José Paulino Ayusto, *Religión y poesía. El Contemplado, de Pedro Salinas*, „Il. Revista de ciencias de las religiones. Anejos”, nr 6, 2001, s. 57 – 81.

ści w powieściach hiszpańskiego pisarza autorka prześwieśla twórczość filozofa, chcąc uzyskać obraz, czy też wręcz Weberowski typ idealny kobiety, który wylania się z pisarstwa Unamuno. W tym celu autorka analizuje postacie kobiet z np. *Miłości i pedagogiki* czy *Pokoju wśród wojny*. M. Uzarewicz prezentuje wnikliwe interpretacje Unamunowskiej konstrukcji postaci kobiecych, zadając filozofowi pytanie o rolę kobiet nie tylko w jego książkach, ale też w świecie w ogóle.

Natomiast Maria Borkowska patrzy na twórczość Unamuno z zupełnie innej perspektywy, czego daje wyraz w artykule pt. *Miłość, pedagogika i «Traktat o kokotologii»*. *Miguela de Unamuno satyra na racjonalizm*. Autorka stara się tam pokazać, jaką ocenę wydawał Unamuno nauce i racjonalności. Otóż okazuje się, że nie była to wysoka nota. Co więcej, tylko słowa „satyra” lub „karykatura” są w stanie oddać nastawienie Unamuno do *ratio*. Unamuno dokonał wyboru, przed którym ciągle stoi wielu ludzi – serce i intuicja, czy rozum i nauka, a może coś jeszcze innego. M. Borkowska dokonuje wnikliwej analizy stanowiska Unamuno.

Na koniec znajdujemy polski akcent w rozważaniach o Hiszpanii. W tekście pt. *Proza Andrzeja Stasiuka w perspektywie personalizmu Miguela de Unamuno* Anita Frankowiak zwraca uwagę, że w utworach Stasiuka odnajdujemy człowieka tragicznego, przesiąkniętego grozą egzystencji, borykającego się z życiem – taki sam obraz człowieka, choć z perspektywy rozważań filozoficznych kreśli Unamuno. A. Frankowiak poddaje analizie wątki zawarte przez Stasiuka w następujących utworach: *Dukla*, *Biały kruk*, *Przez rzekę*, *Opowieści galicyjskie*, *Jadąc do Babadag* i *Fado*, by konfrontować wylaniający się z nich obraz człowieka z koncepcjami Unamuno wyłożonymi głównie na stronach *O tragicznym poczuciu życia u ludzi i narodów*.

W recenzowanym tomie zawarto teksty, których treści tworzą barwną mozaikę problemów charakterystycznych dla przedstawicieli złotego i srebrnego wieku w Hiszpanii. Artykuły prezentują rozmaite poziomy zaawansowania badań ich autorów analizowanej materii, ale niewątpliwą cechą wszystkich jest oryginalność w podejściu do obranego tematu. Całość stanowi inspirujący do dalszych poszukiwań w literaturze. Niestety, tego typu literatura dostarczająca wiedzy o myśli hiszpańskiej ciągle jest niskonakładowa, przez to bywa nieosiągalna i mało popularna. Dzięki przedsięwzięciom takim jak praca zbiorowa pt. *Między złotym a srebrnym wiekiem kultury hiszpańskiej* polski czytelnik zyskuje kolejne źródło wiedzy o hiszpańskiej kulturze i historii.

Mniej wyrobionemu czytelnikowi recenzowana książka może sprawić pewne trudności w odbiorze, gdyż nie jest lekka ani łatwa, i bardzo dobrze, bo wcale nie powinna taka być. Książka ta jest ambitnym przedsięwzięciem, jest zaprojektowana z rozmachem i fantazją. Zapewne przysporzy ona intelektualnej satysfakcji z czytania i poznawania temu, kto być może nie miał dotąd sposobności obco-

wać z kulturą hiszpańską. Z całą pewnością książka ta dostarczy materiału do dyskusji i namysłu profesjonalistom. Recenzowana pozycja ma wiele do zaoferowania tym, którzy szukają nowych inspiracji i nie boją się wypraw dalekich i w przestrzeni, i w czasie.

LITERATURA CYTOWANA

- Abad Nebot F., *La „Edad de la Plata” (1868–1936) y las Generaciones de la Edad de la Plata. Cultura y filología*, Epos, XXIII, 2007, s. 243–256.
- Abad Nebot F., *Sobre El concepto literario de „Siglo de Oro”. Su origen i su crisis*, Anuario de estudios filológicos, nr 9, 1986, s. 13–22.
- Anderson J. M., *Daily Life During the Spanish Inquisition*, Greenwood Press, Westport, Connecticut 2002.
- Ayusto José Paulino, *Religión y poesía. El Contemplado, de Pedro Salinas*, „Ilu. Revista de Ciencias de las Religiones. Anejos”, nr 6, 2001, s. 57 – 81.
- Baczyńska B., *Wstęp*, [w:] P. Calderon de la Barca, *Życie snem. Książę niezłomny*, przeł. E. Boyé, J. Słowacki, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków 2003.
- Defourneaux M., *Życie codzienne w Hiszpanii w wieku złotym*, przeł. E. Bąkowska, PIW Warszawa 1969.
- Hillgarth J. N., *The Mirror of Spain, 1500–1700. The Formation of a Myth*, University of Michigan Press, Michigan 2000.
- Ochoa D. J., *Memory and Exile in María Teresa León’s „Las peregrinaciones de Teresa” (1950)*, „Letras hispanas. Revista de Literatura y Cultura”, nr 4, 2007, s. 158–169.
- Orringer N. R., *Problemática de la conceptualización del 98 en Norteamérica y una inédita solución filosófica*, [w:] *Filosofía hispánica contemporánea. El 98. Actas del XI seminario de historia de la filosofía Española e Iberoamericana*, red. R. Albares Albares, A. Herieda Soriano, R. Piñero Moral, Universidad de Salamanca, Fundación Gustavo Bueno, Salamanca 2001, s. 317–340.
- Parker M., *The Golden Age of Spanish Drama*, [w:] *Spanish Dramatists of the Golden Age. A Bio-Bibliographical Sourcebook*, red. M. Parker, Greenwood Press, Westport, Connecticut 1998.

SUMMARY

The book *Between the Gold and the Silver Age of Spanish Culture* comprises the papers, which were presented on the conference, that took place from 25th to 27th of September 2007 in Olsztyn. The articles concern a philosophy, a literature, an art of Spain and Latin American countries. The aim of this review is to present briefly a subject matter of the book. Moreover, it is a great occasion to express some reflections about the culture of Spain in general.